

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู

ชุมชนตลาดเก่าริมฟ้าทุ่งหลวงรังสิต

A Research for Conservation and Renovation Guideline of

Toong - Laung - Rungsit Water base Community

โดย

กิตติศักดิ์ วิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

กันยายน 2553

การต้องปิดเข้าไปสักก้าว ข้าไปสักวันหรือหลายวัน
ถ้าเพื่อการทำความเข้าใจ เพื่อเพิ่มความเข้าใจยิ่งขึ้น
ในสิ่งที่ตามคาดไม่ถึงหรือความเสียหาย
ใส่ใจกับเรื่องเหล่านี้มากขึ้นเท่าไร ความเสียหายที่เกิดตามมาก็น้อยลงเท่านั้น

"เพราะไม่มีอะไรที่แก้ไขได้มาฟรีๆ ทุกอย่างย่อมมีข้อแลกเปลี่ยนเสมอ"

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
196 ถนนพหลโยธิน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร จังหวัดกรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 02-5612445

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

39 หมู่ 1 ถนนรังสิต - นครนายก ตำบลคลอง 6 อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี 12110 โทรศัพท์/โทรสาร 02-5494771 / 02-5494775

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู ชุมชนตลาดเก่าริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต

A Research for Conservation and Renovation Guideline of

Toong – Laung – Rungsit Water base Community

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี พ.ศ. 2551 จำนวนเงิน 562,000 บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปี หรือ 12 เดือน

เริ่มทำการวิจัยเมื่อ ตุลาคม 2551 ถึง กันยายน 2553 (ชื่อย่อเวลา)

คณะนักวิจัย

- 1) นายกิตติศักดิ์ วิทยา โคมลเลิศ / หัวหน้าโครงการ
อาจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
39 หมู่ 1 ถนนรังสิต – นครนายก ตำบลคลอง 6 อำเภอธัญบุรี
จังหวัดปทุมธานี โทรศัพท์/โทรสาร 02-5494771 / 02-5494775
โทรศัพท์มือถือ 081-6963650 E-mail : ti666tu@hotmail.com
- 2) นางสาวลัญจรัศ ฟูมชลิต
อาจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ผู้ช่วยวิจัย

- 3) นางสาวจิราวรรณ ศิริวานิชกุล
อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
- 4) นายศุทธิพงษ์ วงศ์วิวัฒน์
- 5) นางสาวสาวนิต ขุนศรี

ภาพชุมชนริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต การค้าขายทางเรือ และวิถีชีวิต
ที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำ ที่ซิ่นตาผู้คนในอดีต ในปัจจุบันคงเป็นภาพที่หา
ได้ยากยิ่ง ความรุ่งเรืองในอดีตที่พอจะเหลืออยู่บ้างก็ยังมีสภาพทรุดโทรม
และถูกทิ้งร้าง ยกที่จะบอกเล่าถึงความเจริญของผู้คนสมัยที่ผ่านมา เส้นทางการ
ค้าขายถูกเปลี่ยนจากการขนส่งทางแม่น้ำมาเป็นทางถนน ชุมชนริมน้ำ
ที่เคยพึ่งพาการค้าขาย และเศรษฐกิจที่พึ่งพาการจับจ่ายจากกลุ่มแรงงาน
ชนข้างวงโรงสีและท่าเรือขนส่งข้าวค่อยๆ ตายลงอย่างช้าๆ บริเวณ
หน้าบ้านค่อยๆ เปลี่ยนเป็นหลังบ้าน เศรษฐกิจที่เคยพึ่งพาตนเองได้ต้อง
หันมาพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก ชุมชนที่เคยเข้าถึงได้โดยง่ายกลับกลายเป็น
ทางตัน เข้าถึงได้ยาก เนื่องจากเกิดชุมชนใหม่ๆ ขึ้นบริเวณที่ติดถนน
ทำให้ชุมชนเดิมกลายเป็นพื้นที่ตาบอด คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจชุมชน
ในเบื้องต้นและพบว่า ชุมชนที่ยังคงหลงเหลืออยู่นี้ นับวันแต่จะค่อยๆ
เสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา จากการพูดคุยกับผู้ที่ลี้ภัยใหญ่ในชุมชน พบว่า
ในหลายๆ ชุมชน แต่เดิมนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น เป็นตลาดขนาดใหญ่
มีความสำคัญต่อชุมชนที่อยู่โดยรอบ เป็นย่านการค้าที่สำคัญและเป็นแหล่ง
รวบรวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลาย ผู้ที่อาศัยอยู่
ในชุมชนในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ ตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไป
ที่ทำการประกอบการค้าและกิจการทางเศรษฐกิจเล็กๆ น้อยๆ เช่น
การขายของชำ ขายอาหารตามสั่ง ขายกาแฟ เป็นต้น บรรยากาศของ
การอยู่อาศัยชบเซา บ้านเรือนที่มีลักษณะเป็นห้องแถวไม่ถูกทิ้งร้าง

มีสภาพปรักหักพัง เต็มไปด้วยหยาไย และไม่เหมาะที่จะอยู่อาศัย แต่ก็ยังคงพอเหลือเค้าให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตได้พอสมควร

คณะผู้วิจัย ได้สังเกตเห็น และตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และมีความมุ่งหวังที่จะสร้างแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนย่านเก่าให้สามารถเผชิญกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ได้อย่างยั่งยืน พร้อมกันนี้ก็ยังคงแสดงเอกลักษณ์ ความพิเศษเฉพาะชุมชน รวมถึงเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ ความเป็นมา ของชนชาติ และท้องถิ่นได้ในเวลาเดียวกัน คณะผู้วิจัยจึงได้เสนองานวิจัยฉบับนี้ เพื่อผลักดันและกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนจากภายใน ชุมชนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม โดยคาดหวังถึงผลความสำเร็จของการวิจัยเอาไว้ว่า น่าจะทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนในชุมชนตัวอย่าง และเกิดเป็นปฏิบัติการลูกโซ่ต่อชุมชนอื่นๆ ในการที่จะอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชนของตนเองต่อไป

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

คำนำ	๗
สารบัญ	๙
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 วัฒนาการและกรณีศึกษาผู้มุ่งหลวงรังสิต สำเนาแห่งวัฒนธรรม ณ คลอง 3 สถาปัตยกรรมกับสำเนา ณ คลอง 12 ลำลูกกา	8 11 19
บทที่ 3 ข้อเสนอแนะ	24

ทิศตะวันออก   ที่สิ้นสุดที่ชุมชนคลอง 12
ด้านทิศตะวันตก   ที่สิ้นสุดที่ชุมชนคลอง 1

ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย

- 1) ศึกษาความเป็นมาของชุมชน ลักษณะพิเศษของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะสถาปัตยกรรม เพื่อให้ทราบถึงอัตลักษณ์ของชุมชน บริเวณทุ่งหลวงรังสิต
- 2) ศึกษาการกระจายตัวของร่องรอยการตั้งถิ่นฐานในอดีตของชุมชนต่างๆ และนำมาใช้ในการวิเคราะห์หาระบบชุมชน ระบบการพึ่งพกันของชุมชน เขตอิทธิพลของชุมชน ชุมชน ศูนย์กลางต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) ศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน กรรมสิทธิ์ที่ดินของชุมชน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อหาเอกลักษณ์และตัวตนที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน
- 4) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ และย่านเก่าที่มีการศึกษาวิจัย และประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่างๆ เช่น ตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ตลาดบ้านใหม่ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น ในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อหาข้อดีข้อเสีย นำมาประยุกต์ใช้กับการวิจัยและชุมชนตัวอย่างที่คัดเลือกมาเป็นกรณีศึกษา
- 5) จัดทำแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาจากภายในชุมชนเอง พร้อมทั้ง

เสนอแนะข้อควรระวัง และวิธีการการจัดทำการอนุรักษ์อย่างเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่นๆต่อไปได้

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

คณะผู้วิจัยคาดว่า เมื่อการดำเนินการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว ผลที่ได้จากการวิจัยจะเป็นประโยชน์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่นการท่องเที่ยว จังหวัดปทุมธานี องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษานำไปใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนย่านเก่าริมน้ำชุมชนอื่นๆต่อไป ซึ่งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้ สามารถแบ่งออกตามระดับของการวิจัยได้ดังนี้

- 1) ผู้วิจัยคาดว่า การค้นหาลักษณะที่หมายถึงความเป็นตัวตน และเอกลักษณ์ของชุมชนในภาพรวมของทุ่งหลวงรังสิต จะเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงการมีอยู่ และความสำคัญของชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีต เกิดความพอใจและภูมิใจที่จะอาศัยอยู่ในชุมชน และมีจิตสำนึกที่จะฟื้นฟูชุมชนที่มีสภาพเสื่อมโทรมในปัจจุบัน ให้กลับมีชีวิต และรุ่งเรืองดังเช่นในอดีตที่เคยเป็นมา
- 2) ในระยะที่ 2 จะเป็นการจัดทำแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน โดยเป็นการยกกรณีศึกษาขึ้นมาเพื่อจัดทำแนวทางโดยละเอียด ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าในขั้นตอนนี้ จะเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชน หันมาร่วมมือกันในการที่จะสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์จากภายใน ซึ่งจะทำให้

ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนในระยะยาว

3) คณะผู้วิจัยคาดว่า เมื่อดำเนินโครงการแล้วเสร็จจะมีชุมชนอย่างน้อย 1 ชุมชนในพื้นที่ทุ่งหลวงรังสิตที่สามารถฟื้นฟูขึ้นมามีชีวิตชีวาดังเช่นในอดีต มีสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ดีขึ้น และเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอื่นๆต่อไป

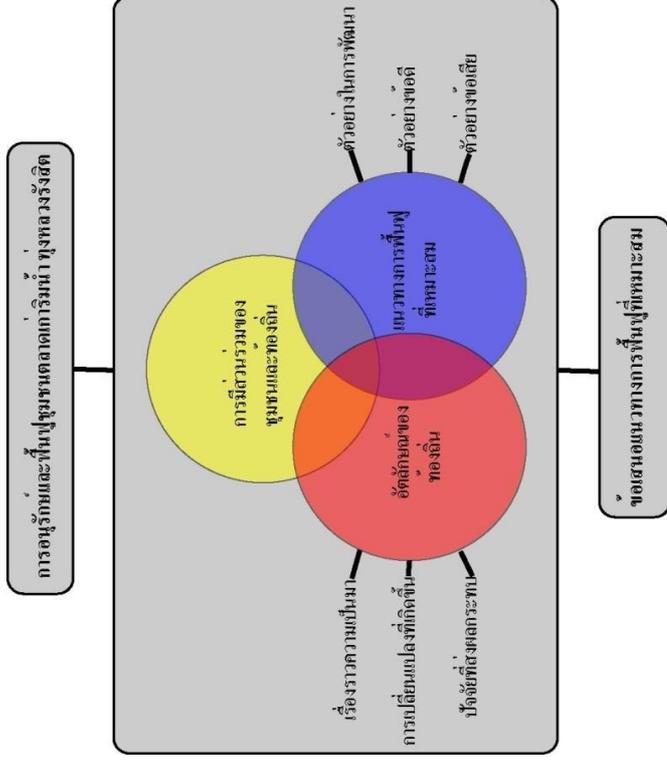
โดยที่คณะผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยเป็น 2 รูปแบบ คือ **"การวิจัยเชิงปฏิบัติการ"** และ **"การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ"** ซึ่งเป็นการทำงานในชุมชนที่คัดเลือกมาเป็นกรณีศึกษาโดยตรง โดยอาศัยกระบวนการประชาสังคมประกอบด้วยการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ และแบ่งขั้นตอนของการวิจัยออกเป็น 3 ขั้น ขั้นที่ 1 คือการค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชนและการพิสูจน์สมมติฐาน ขั้นที่ 2 การออกแบบแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนและการปรับปรุงแนวทางขั้นที่ 3 การสร้างแนวทางที่เหมาะสม รูปแบบและวิธีการ รวมทั้งข้อควรระวังต่างๆ ในการดำเนินการตามแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน

จากแนวทางการศึกษา คณะผู้วิจัยได้พิสูจน์แล้วว่าในการที่จะทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนใดชุมชนหนึ่งขึ้นมา นั้นจะต้องประกอบไปด้วย 3 ภาคส่วนตามทฤษฎีสามประสานเสมอ ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาชน ซึ่งได้แก่ชุมชน และภาควิชาการ ซึ่งไม่เฉพาะแต่เพียงชุมชนทุ่งหลวงรังสิตเท่านั้น ชุมชนตัวอย่างที่ยกมาเป็นกรณีเปรียบเทียบก็เช่นเดียวกัน สำหรับชุมชนตัวอย่างในพื้นที่ทุ่งหลวงรังสิต ได้คัดเลือกเอาชุมชน มาเป็นกรณีศึกษา ซึ่งนอกจากจะพบความร่วมมือในการผลักดัน

การพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนที่เป็นรูปธรรม ยังพบว่า นอกจากแรงขับเคลื่อนจากภาครัฐและภาควิชาการแล้ว แรงขับเคลื่อนจากภายในของชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ที่จะผลักดันให้แนวทางการอนุรักษ์เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปในแต่ละชุมชน นอกจากนี้การที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนของการออกแบบการวิจัย ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งการวิเคราะห์และเสนอแนวทาง ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็ง และกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงความเป็นตัวตน จนนำมาซึ่งแนวทางการฟื้นฟูที่เกิดจากการคิดร่วมกัน และเกิดเป็นแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูเฉพาะชุมชน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆ ได้ต่อไป

การศึกษานี้ศึกษาถึงเหตุผลและผล ของการเปลี่ยนแปลงสภาพชุมชนที่ได้มีการปรับเปลี่ยนสภาพจากชุมชนที่เคยอาศัยนำจากแม่ลำคลองเข้าสู่สภาพของความเป็นเมืองบกกที่อยู่ติดถนน รับกับกระแสพัฒนาการเป็นเมืองสมัยใหม่ หากแต่ทั้งตัวเมืองกลับซ้อนทับอยู่บนรูปแบบชุมชนเดิมที่เคยอาศัยเกาะตัวอยู่กับน้ำ พึ่งพาน้ำจึงเป็นเมืองที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงโดยตรงในด้านต่างๆ การศึกษานี้จึงเป็นไปเพื่อการทำความเข้าใจในพื้นที่ ให้ทราบถึงความเป็นมา บังคับและรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน การฟื้นฟูที่ นำมาใช้ศึกษาปัจจัย และรูปแบบที่เกิดขึ้น จากนั้นจึงศึกษาหาแนวทางที่เหมาะสมกับการฟื้นฟูพื้นที่ โดยผ่านการวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาและการฟื้นฟูต่างๆ ทั้งชุมชนและเมืองที่อยู่ในสภาพความเปลี่ยนแปลงเดียวกัน ข้อดี ข้อเสียแบบต่างๆ โดยทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น แล้วจึงนำผลที่

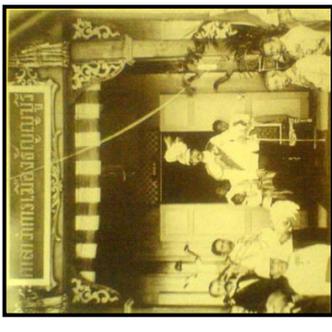
ได้มาศึกษาวิเคราะห์ พัฒนาเป็นแนวทางการฟื้นฟูเมืองที่มีพื้นฐาน
รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเมืองแบบพื้่นนำที่เหมาะสมเพื่อจะ"ได้ไม่ก่อให้เกิด
ปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาเมืองที่ขาดการคำนึงถึงสภาพเมือง และ
ชุมชนดั้งเช่น รูปแบบการพัฒนาเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

แผนภูมิกรอบแนวคิดการวิจัย

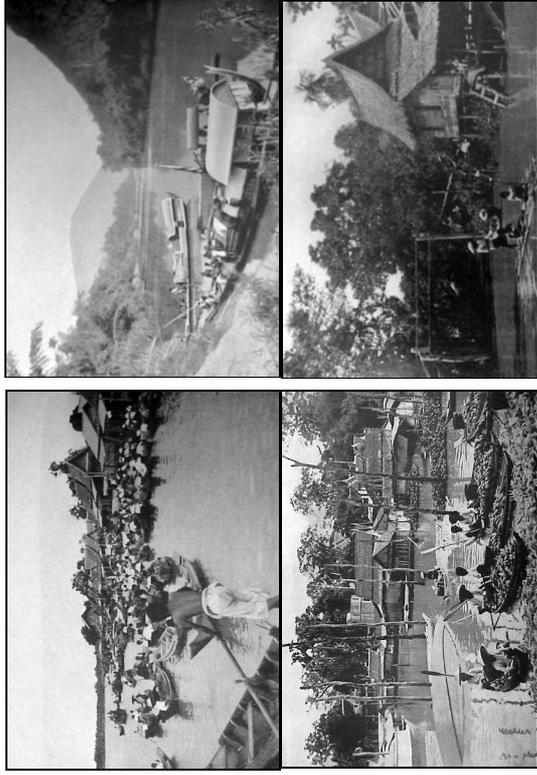
บทที่ 2 วิวัฒนาการ และกรณีศึกษา ทุ่งหลวงรังสิต

"ทุ่งรังสิต" หรือ "ทุ่งหลวงรังสิต" ตั้งอยู่ระหว่างจังหวัดปทุมธานีกับจังหวัดนครนายก แต่เดิมเป็นพื้นที่กรังว่างเปล่า อดุมไปด้วยสัตว์ป่า ทำให้ราษฎรไม่กล้าเข้าไปทำมาหากิน เพราะกลัวสัตว์ป่าจะทำร้าย และยังไปกว้านพื้นที่บริเวณนี้ไม่มีแม่น้ำลำคลองแม้แต่สายเดียว เมื่อถึงฤดูแล้งน้ำก็แห้งขอด จึงไม่เหมาะที่จะประกอบอาชีพทางการเกษตร จากลักษณะพื้นที่ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชดำริที่จะพัฒนาทุ่งนี้ให้สามารถที่จะทำการกสิกรรมได้ ดังที่เคยมีพระราชดำรัสว่า "...การขุดคลองเพื่อจะให้เป็นที่มาทน้ำทั้งปวงได้ไปมาอาศัยและเป็นทางที่จะให้สินค้าได้บรรทุกไปมาโดยสะดวก ซึ่งให้ผลแก่การเรือกลสวนไร่นา ซึ่งจะไดเกิดทวีขึ้นในพระราชอาณาจักรเป็นการอุดหนุนการเพาะปลูกในบ้านเมืองให้วัฒนาเจริญยิ่งขึ้น..." กับที่ทรงมีพระราชดำรัสกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ แพทย์ในพระองค์ว่า "...ในพระราชอาณาจักรสยามนี้ คลองเป็นสิ่งสำคัญ ในปีหนึ่งควารให้ได้มีคลองขึ้น สักสายหนึ่ง จะทำให้บ้านเมืองเจริญ ถึงจะออกพระราชทรัพย์ไปจะพั้นซึ่ง หรือสองพั้นซึ่งไม่ทรงเสียดาย..." จากพระราชดำริและพระราชดำรัสคั้งนั้น จึงทรง

อนุญาตให้บริษัทชุดคลองแควดูนาสยาม ดำเนินโครงการชุดคลองวังสิต เชื่อมระหว่างแม่น้ำพระยาบริเวณบ้านถั่ว ได้เกาะใหญ่ เมื่อปทุมธานี ไปออกแม่น้ำนครนายกบริเวณเมืองนครนายก

คลองนี้มีขนาดกว้าง 8 วา ชาวบ้านจึงเรียกคลองแปดวา และให้ชุด คลองหวาด้านทิศใต้ เรียกว่าคลองหวาดสายล่างพุ่งตรงไปยัง จังหวัดฉะเชิงเทรา ชาวบ้านเรียกคลองนี้ว่า คลองหวากว และให้ชุด คลองรพีพัฒนา (คลองหวากวสายบน) สกัดด้านทิศเหนือบริเวณเขตติดต่อกับ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุ่งตรงไปทิศตะวันออกของจังหวัดสระบุรีและ จังหวัดนครนายก เสร็จแล้วให้ชุดคลองซอย ให้เชื่อมถึงกัน ได้หมด ห่าง กันคลองละ 60 เส้น เป็นระยะๆ ไปดูเหมือนตามหากรุก เพื่อใช้ส่งน้ำให้ ราษฎรได้บริโภคโดยทั่วถึงและจะได้ใช้ทำการเกษตร

จากความสำคัญของพื้นที่ในอดีต หากแต่ในปัจจุบันชุมชนที่เคยมีความสำคัญและมีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า กลับเสื่อมโทรมลงและถูกทิ้งร้าง ผู้คนอพยพออกจากชุมชน การค้าข้ามและโรงสีที่เป็นเหมือนเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงชุมชนกลับซบเซาลง และย้ายพื้นที่ไปยังบริเวณอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาการทางด้าน การขนส่งทางบกที่เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้า และเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญทำให้เส้นทางการค้าชาวเปลี่ยนจากการขนส่งทางแม่น้ำมาเป็นทางถนน ชุมชนริมน้ำที่เคยพึ่งพาการค้าข้าวและเศรษฐกิจที่พึ่งพา การจับจ่ายจากกลุ่มแรงงานชนข้างของโรงสีและท่าเรือขนส่งข้าว จึงค่อยๆ ตายลงอย่างช้าๆ บริเวณหน้าบ้านค่อยๆ เปลี่ยนเป็นหลังบ้าน เศรษฐกิจที่เคยสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ต้องหันมาพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก ชุมชนที่เคยเข้าถึงได้โดยง่ายกลับกลายเป็นทางตัน เข้าถึงได้ยากเนื่องจากเกิดชุมชนใหม่ๆ ขึ้นบริเวณที่ติดถนนทำให้ชุมชนเดิม กลายเป็นพื้นที่ที่ขาดคน ขณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจชุมชนในเบื้องต้นและพบว่าชุมชนที่ยังคงหลงเหลืออยู่มีนับวันแต่ละจะค่อยๆ เสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา.....

สำเนาแห่งวัฒนธรรม ณ คลอง 3

ชุมชนตลาดร้อยปีคลอง 3 รับผิดชอบชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุยาวนานกว่า 100 ปีตั้งอยู่ในพื้นที่เทศบาลเมืองรังสิต โดยมีจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ประมาณ 50 กว่าครัวเรือน การตั้งถิ่นฐานของครัวเรือนจะเป็นลักษณะ เลียบฝั่งคลอง และ กระจายตัวทั่วไปในพื้นที่ สภาพแวดล้อมโดยรอบเป็นพื้นที่สีเขียว นอกจากนี้ฝั่งตรงข้ามจะเป็นที่ตั้งของโครงการหมู่บ้าน

“คุณค่า” ชุมชนคลอง 3 รังสิต

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลคณะผู้วิจัยได้ค้นพบ “คุณค่า” ของชุมชน หลายอย่างด้วยกันซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้านใหญ่ๆด้วยกันคือ

- 1) “คุณค่า” วัฒนธรรมและประเพณี
- 2) “คุณค่า” สภาพและสถาปัตยกรรม
- 3) “คุณค่า” เศรษฐกิจ
- 4) “คุณค่า” เชิงประวัติศาสตร์

1. “คุณค่า” วัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อ

ในด้านคุณค่าวัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อของชุมชนคลอง 3 รังสิต สามารถสะท้อนออกมาได้ชัดเจนหลายด้านด้วยกัน เช่น ประเพณีและความเชื่อของชาวจีน วัฒนธรรมการกิน

ศาลกันเด็กตกน้ำ คือตัวแทนของความเชื่อที่สืบทอดมายาวนานของชุมชน ภายในบริเวณชุมชนจะมี “ศาลกันเด็กตกน้ำ” อยู่ 4 แห่งตลอดแนวของชุมชนเก่า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเทพผู้ดูแลเด็กฯ จากคำบอกเล่า ศาลนี้ถูกตั้งขึ้นเนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ริมน้ำ และมีเด็กจมน้ำถึง

แก่ชีวิตบ่อยครั้ง ตั้งแต่มีการตั้งศาลมา ก็ยังไม่เคยมีเด็กตกน้ำจนถึงขั้นเสียชีวิตอีกเลย

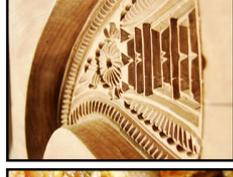

ศาลเทวดา ฟา ดิน เป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมชาวจีนที่เข้มแข็งในชุมชน ศาลนี้ชาวจีนชุมชนเชื่อว่าเป็นที่อาศัยของเทวดาผู้ปกป้องชุมชน

ทั้งสองภาพคือตัวแทนของวัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อของชาวจีนที่ได้รับการสืบทอดมานานของคนในชุมชน แสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของชุมชนชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยที่เริ่มมีการชุดครองรังสิตประยูรศักดิ์ คณะผู้วิจัยได้สอบถามถึงความสำคัญองสถานที่ศักดิ์ในชุมชนทั้งสองแห่ง ก็ได้รับคำตอบจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่คู่กับชุมชนมาตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ถึงแม้ว่าศาลกันเด็กตกน้ำจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นภายหลัง แต่ก็มีมานานกว่าชั่วอายุคนแล้ว ท่านผู้เฒ่ายังเล่าอีกด้วยว่า ในวันสำคัญต่างๆ ของชาวจีนยังมีการจัดพิธีเช่น ให้วัวบางสรวงอยู่เป็นประจำ และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวจีนชุมชน

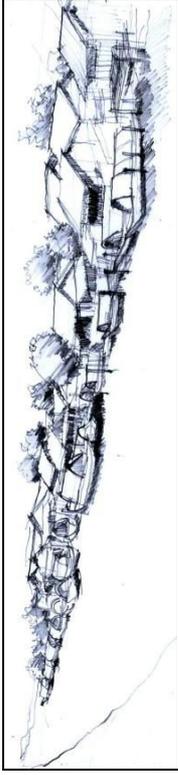
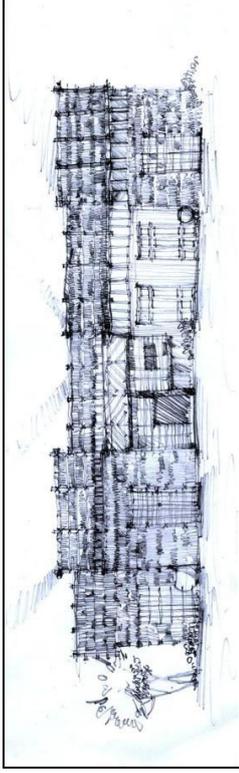

อาหารและขนม เช่น ขนมถ้วย (ออกเสียงตามที่ชาวจีนเรียก) ขนมแฉะ อาหารแบบจีนประเภทต่างๆ เช่น การทำเส้นบะหมี่ และเครื่องมือการทำเส้นบะหมี่แบบจีนโบราณและอุปกรณ์ทำขนมที่เป็นมรดกตกทอดในชุมชน ซึ่งคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่แสดงถึงความ เป็นชุมชนแห่งทุ่งหลวงรังสิตที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการเผยแพร่ หรือส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของจังหวัดปทุมธานี

2 “คุณค่า” ภายภาพและสถาปัตยกรรม

ในด้านคุณค่าภาพและสถาปัตยกรรมของชุมชนคลอง 3 รังสิต มีจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ประมาณ 50 กว่าครัวเรือน การตั้งถิ่นฐานของครัวเรือนจะเป็นลักษณะ เดิมฝั่งคลอง และ กระจายตัวทั่วไปในพื้นที่ สภาพแวดล้อม โดยรอบเป็นพื้นที่สีเขียว

ภาพบรรยากาศของชุมชนเมื่อประมาณ 50-60 ปีที่แล้ว ที่นักศึกษาไปตามคำบอกเล่าของคนในชุมชน ลักษณะของชุมชนบริเวณนี้เพิ่มเติมไปด้วยเรือค้าข้าว ที่จอดเทียบท่าเพื่อขนถ่ายข้าวเปลือกของผู้ซึ่งมา ซึ่งมีอยู่ด้วยกันถึง 3 แห่ง เพื่อที่จะการขนส่งไปยังกรุงเทพมหานครและส่งออกไปยังต่างประเทศ

3 “คุณค่า” เศรษฐกิจ

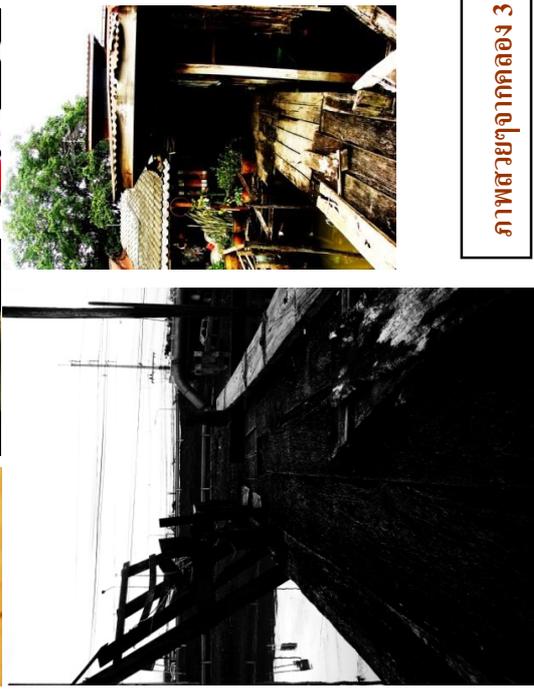
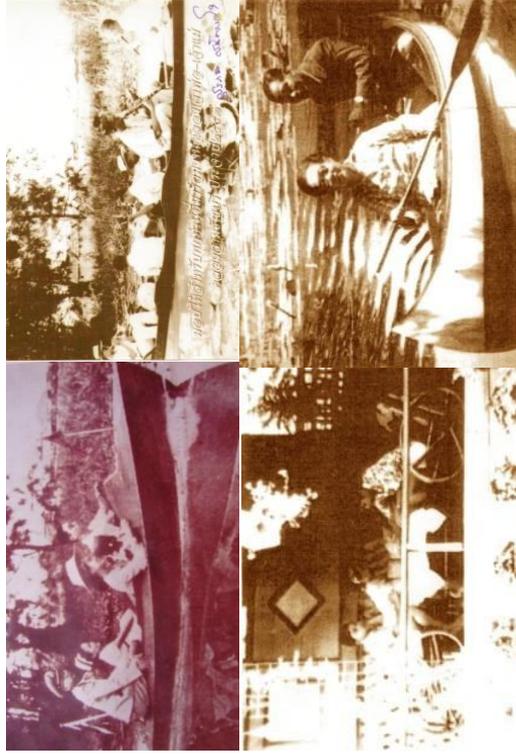
จากจุดเริ่มต้นของการบุกเบิกพื้นที่ผืนดินทุ่งหลวงรังสิต การพัฒนาการปลูกข้าวในเขตนี้ได้นำเงินสืบทอดมาเป็นเวลานาน ซึ่งนับว่าเป็นอาชีพที่ทำเงินที่ส่งผลทางด้านเศรษฐกิจในด้านที่ตามมาตลอด ชุมชนคลอง 3 รังสิตจึงเป็นพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนการซื้อของข้าวขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม การทำนาในช่วงเวลาดังกล่าวก็ได้เกิดวิกฤตที่ชาวหนองผ้ายที่อยู่ออก เนื่องจากสภาพแวดล้อม ทำให้ผลผลิตจากการทำนาลดปริมาณน้อยลงจนถึงปัจจุบัน

ผู้เก็บข้าว กระบุงตวงข้าว โต๊ะบดข้าวที่ใช้สำหรับทำขนม คือตัวแทนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ที่แสดงถึงอดีตความเป็นชุมชนทางของเส้นทางค้าข้าวที่สำคัญของทุ่งหลวงรังสิต

4. “คุณค่า” เริงประวัติศาสตร์

พื้นที่ชุมชนคลอง 3 มีความเกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์การขุดคลองรังสิต และการถือคลองที่ดินของเจ้าขุนมูลนายตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จากการสืบค้นยังพบอีกว่า พื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นบริเวณท้องที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชวงศ์ เสด็จทรงพระสัการาญทางเรืออยู่เป็นนิจ

ภาพถ่ายจากคลอง 3 รังสิต

สถานีวิทยุชุมชนกับสายน้ำ ณ คลอง 12 ลำลูกกา

ชุมชนตลาดร้อยปีคลองสิบสองเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุยาวนานกว่า 100 ปี ตั้งอยู่ในบริเวณจุดตัดของคลองสิบสองล่างและคลองหกทวา ซึ่งในอดีตชุมชนนี้มีการค้าขายข้าวเป็นธุรกิจหลักของชุมชน โดยการค้าลงเรือไปตามคลองต่าง ๆ ในบริเวณทุ่งหลวงรังสิต ซึ่งคลองในบริเวณนี้สามารถเชื่อมต่อกันได้หมด และหลักฐานอีกอย่างที่สำคัญคือการสร้างโรงสีข้าวและขี้เก๋ปข้าวไว้ริมคลอง ซึ่งจะพบได้ทั่วไปตามตลาดเก่าริมคลองอื่นๆในทุ่งหลวงรังสิต ซึ่งตำแหน่งของชุมชนตลาดร้อยปีคลองสิบสอง ตั้งอยู่ที่ 13°57'15.58" เหนือ 100°51'46.88" ตะวันออก มีพื้นที่ 10 ไร่ มีความยาวจากทางเข้าชุมชนตลาดร้อยปีคลองสิบสองไปจนถึงท้ายชุมชน 430 เมตร

การใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะของอาคาร หรือกิจกรรมภายในชุมชนตลาดร้อยปีคลองสิบสอง จากการสำรวจพบว่าบริเวณชุมชนเริ่มมีการล้อมโถงของอาคารตามกาลเวลา ซึ่งจากการพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชน ทราบว่า ในเมื่อสมัยอดีต แต่เดิมนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมาก เป็นตลาดขนาดใหญ่มีความสำคัญต่อชุมชนที่อยู่โดยรอบ ปัจจุบันผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ ตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไป ที่ทำการประกอบอาชีพเล็กๆน้อยๆ เช่นการขายของชำ ร้านกาแฟ ขายอาหารตามสั่ง ร้านเย็บผ้า เป็นต้น บรรยากาศโดยรอบของชุมชนจะเงียบ และสงบเขา บ้านเรือนที่มีลักษณะเป็นห้องแถวไม่ถูกทิ้งร้าง มีสภาพที่เสื่อมโทรม เต็มไปด้วยขยะและหยากไย่ ไม่เหมาะสำหรับการใช้เป็นที่อยู่อาศัย หรือแม้แต่บ้านเรือนที่ยังมีสภาพเดิมอยู่เจ้าของบ้านจะปล่อยให้แรงงานเข้ามาเช่าอยู่อาศัย หรือการใช้เป็นที่สำหรับเก็บของแต่ไม่มีผู้อาศัยอย่างไรก็ตามในบริเวณดังกล่าวยังเหลือเค้าโครงสภาพบ้านเรือนให้ได้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตได้พอสมควร

“ความงาม” สถาปัตยกรรม ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมนั้นเป็นสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเรือนแถวยาว มีการใช้งานเป็นที่พักอาศัยและเพื่อการพาณิชย์ โครงสร้างและส่วนประกอบทำด้วยไม้ทั้งหมด บางคูหาได้สร้างเป็น 2 ชั้นหรือชั้นครึ่ง บางคูหาก็ก่ออิฐฉาบปูนและใช้หลังคากระเบื้องว่าว

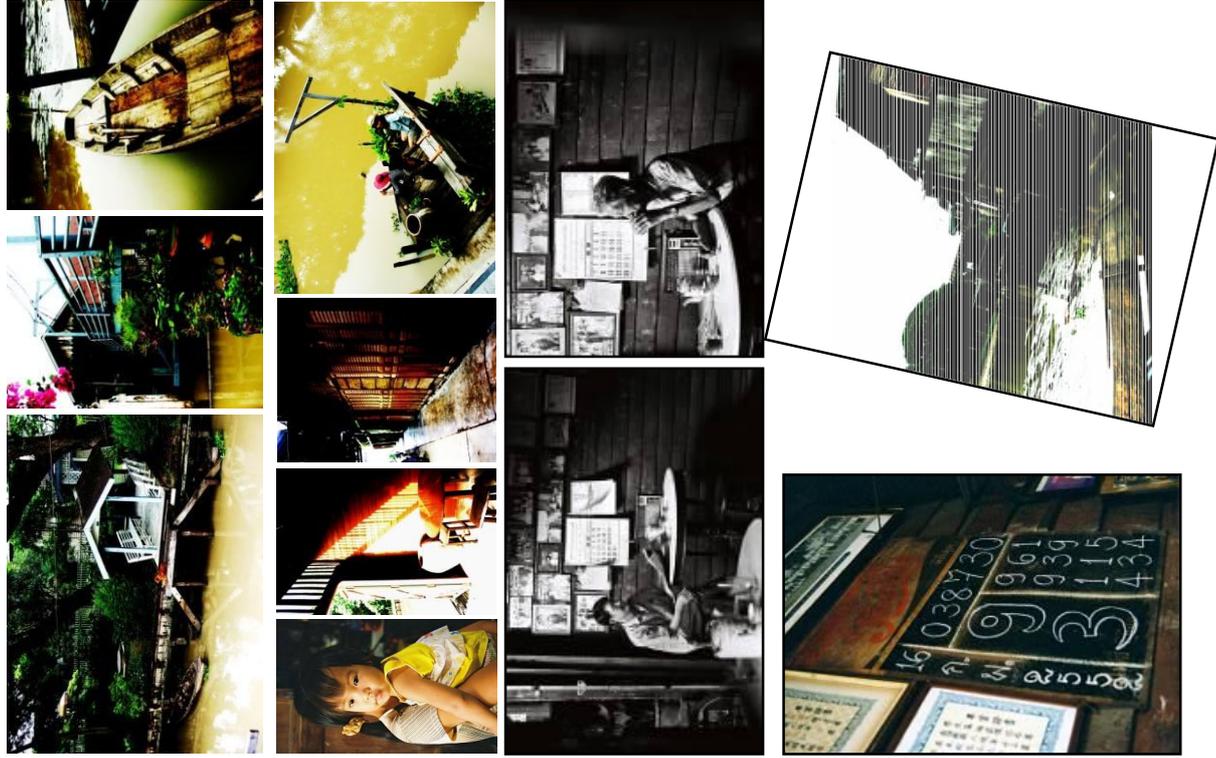
การวางผังนั้นแบ่งออกเป็นสองข้างมีทางเดินอยู่ตรงกลางและสร้างหลังคาคลุมบริเวณทางเดินซึ่งมีความกว้าง 5 เมตร แบ่งเป็นทางเดินกลาง 2 เมตร และที่ขาของบริเวณหน้าบ้านข้างละ 1.5 เมตร ความกว้างของแต่ละคูหา 3.5 เมตร โดยที่มีการเว้นทางเดินไว้สำหรับเดินลงไปทำน้ำเป็นระยะ ประตูส่วนใหญ่เป็นประตูไม้แบบบานเฟี้ยม และมีการทำช่องลมระบายอากาศไว้เหนือประตู เป็นช่องลมไม้ระแนงธรรมดา ไม่มีการแกะสลักลวดลายใด แต่ในปัจจุบันบางคูหาได้เปลี่ยนแปลงประตูเป็นประตูเหล็กเพื่อความปลอดภัย สำหรับคูหาใดที่สร้างเป็น 2 ชั้น ก็จะมีหน้าต่างชั้นบนเป็นหน้าต่างไม้บานเปิดคู่ เป็นรูปแบบเช่นนี้ไปจนถึงท้ายตลาด ระหว่างตลาดนั้นมีสะพานไม้ที่ใช้ข้ามคลองสิบสองเป็น

จุดเชื่อมต่อของทั้งสองฝั่งเรือนแถวที่ตีริมคลองจะมีการสร้างเฉลียงยื่นไปในน้ำและทำน้ำสำหรับนั่งพักผ่อน ส่วนชั้นบนเป็นระเบียงเปิดโล่ง

ในปัจจุบันนี้บางคูหาก็ไม่มีผู้อยู่อาศัย บ้างก็ใช้เป็นที่เก็บของปล่อยให้ชำรุดหรือปล่อยให้ตามกาลเวลา ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่จะปล่อยให้ชุมชนประวัติศาสตร์ต้องสลายไป สมควรที่จะช่วยกันฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ มิใช่ปล่อยให้ไม่มีคนอยู่หรือปล่อยให้สลายไปแล้วจึงค่อยมาอนุรักษ์ภายหลัง ก็คงจะฟื้นฟูได้แต่เพียงสิ่งก่อสร้างแต่ขาดชีวิตของชุมชนไป

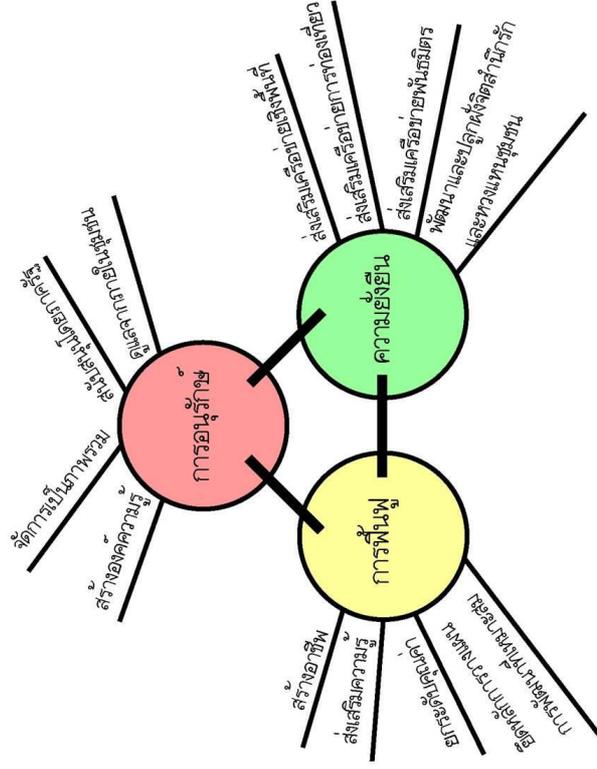
ภาพสวยๆ จากคลอง 12 ลำลูกกา

บทที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาแนวทางอนุรักษ์ฟื้นฟูชุมชนตลาดเก่าริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต ทำให้ได้ข้อสรุปเสนอแนะในแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาฟื้นฟูที่เหมาะสมว่าต้องดำเนินการคิดควบคู่ไปกับการดำเนินการที่มีความยั่งยืน ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ และความเข้มแข็งของสังคมชุมชนที่มีอยู่เดิม ที่จะต้องเพิ่มเติมขยายตัวขึ้นในอนาคต คุณค่า ความงาม และอนาคตของชุมชนตลาดเก่า ในชุมชนตลาดเก่าคลอง 3 แม้ลักษณะทางกายภาพสถาปัตยกรรมจะทรุดโทรมเจียนพังแต่ ก็บอบอยู่ได้อย่างเข้มแข็งอบอุ่นไปด้วยสัมพันธ์อันดีในชุมชน ผู้คนต่างเป็นเพื่อนบ้าน มีใจดูแลเอาธุระของชุมชนเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งยังเสริมด้วยความเข้มแข็งของวัฒนธรรมที่สืบทอดมาช้านาน ผ่านระบบสังคมอันมีผู้เฒ่า ผู้แก่เป็นหลักยึด คอยถ่ายทอดสู่คนในสังคมรุ่นหลังต่อมา ซึ่งบ่งบอกถึงแนวคิดที่ต้องอนุรักษ์ โครงสร้างที่ต้องการฟื้นฟู และความหวังจากความยั่งยืนที่ดำรงอยู่ และในชุมชนตลาดเก่าคลอง 12 จะพบกับความสมบูรณ์สวยงามในอาคารบ้านเรือน โครงสร้างทางกายภาพ แต่สภาพชุมชนผู้คนกลับขาดหายไป ความหวังที่มีจึงผูกอยู่กับทัศนะยมมองของภาครัฐที่ดูแลในพื้นที่ ที่จะบริหารฟื้นฟูอุปสรรคต่างๆ ที่มีอยู่ ในอันที่จะฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนกลับคืนมาอีก มุมมองสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษานี้ คือการก้าวไปสู่อนาคตที่มีความยั่งยืนอีกทางหนึ่ง ด้วยการเปิดพื้นที่ด้านคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในผู้คนเห็น และนำมาใช้ผ่านการเป็นโรงพยาบาลนั่งถ่ายละคร ที่มีความยั่งยืน

ทั้งในแง่ความงาม และความสะอาดกวสบายในการเข้าถึง ซึ่งจะหวังให้สามารถพัฒนาด้านนี้เพื่อตั้งชีวิตชีวาของชุมชนกลับคืนมาได้

ข้อเสนอแนะกรอบแนวคิดในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนตลาดเก่า ด้วยการท่องเที่ยวเชิงเป็นกลางผสานหลักคิดสามเรื่องให้ร่วมเกื้อกูล สนับสนุนซึ่งกันแล้วกัน ทั้งหลักคิดในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และความยั่งยืน

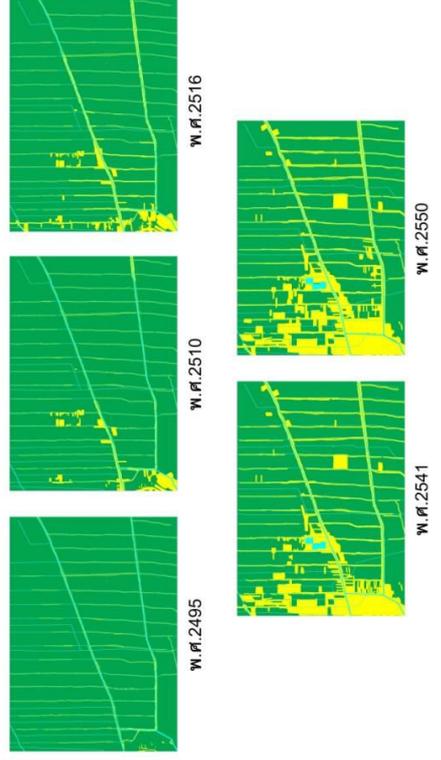
แผนภูมิ แสดงกรอบแนวคิด ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูที่ยั่งยืน

ในด้าน การอนุรักษ์เพื่อการรักษาเพื่อให้คงอยู่ โดยการพิจารณาทั้งในระดับชุมชน ไปจนถึงในระดับภาพรวมของพื้นที่ ที่ การสร้างองค์ความรู้ ในการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นจริงของพื้นที่ ความร่วมมือสนับสนุนขององค์กรภาครัฐ ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาและสร้างการเปลี่ยนแปลง และสุดท้ายคือกำลังของคนในชุมชนที่จะเอาธุระดูแลชุมชนของตนเอง มีจิตเป็นสาธารณะ

คุณค่าของตลาดเก่า ชุมชนดั้งเดิมในบริเวณนี้จึงไม่ได้มีแค่แค่เพียงต่อตนเองเท่านั้น หากแต่ทั้งตลาดเก่า ชุมชนดั้งเดิมเหล่านี้เป็นเสมือนหลักฐานทาง โบราณคดีที่แสดงถึงวิถีชีวิต การดำรงชีวิต วัฒนธรรมของคนในยุคหนึ่ง อันเป็นองค์ความรู้อันสำคัญ ประสบการณ์อันหาค่าไม่ได้ที่ต้องถ่ายทอด เพื่อที่คนรุ่นหลังจะได้รับรู้เจตนา ความตั้งใจ รวมถึงข้อคิดปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะได้เป็นคนรุ่นใหม่ที่กำลังขึ้นหน้ามาขึ้น ไม่ก้าวย่ำอยู่ในจุดเดิม และรู้ทันปัญหาที่จะเกิดขึ้น

การพิจารณาแนวทางการพัฒนาชุมชนตลาดเก่าริมทางหลวง รังสิตนั้นจึง ไม่เป็นแค่การคิดเพื่อการพัฒนาเพียงเพื่อประโยชน์ของแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่ควรมีความหมายทั้งในเรื่องการอนุรักษ์ และช่วยฟื้นฟูชุมชนที่กำลังถดถอย ทрудโทรม ให้ฟื้นคืนชีวิตอย่างมีแนวทางที่เหมาะสม มีความยั่งยืน และหากยังมองในฐานะที่ชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนเก่าแห่งหนึ่ง ในหลายชุมชนที่มีลักษณะคล้ายกัน ของพื้นที่ทุ่งหลวงรังสิตอันกว้างใหญ่ ที่ต่างกำลังประสบกับผลกระทบจากการพัฒนาในภาพรวมของพื้นที่ ดังนั้นการกำหนดตัวเองได้ ของชุมชนแห่งนี้จึงเสมือนเป็นตัวแทน และตัวอย่างในการจัดการ และแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเก่า ในแผนที่ต้องประสบ ซึ่งหมายถึง การร่วมกำหนดทิศทางใน

การพัฒนาในภาพรวมของพื้นที่นี้ด้วย แนวทางแก้ปัญหา และพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวชุมชนจนถึงที่เกี่ยวข้องพื้นที่และแลกเปลี่ยนกับแผน และแนวทางการพัฒนาพื้นที่ และที่เกี่ยวข้องพื้นที่เชื่อมโยงในอีกหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชน เมือง ภูมิภาค และระดับประเทศ

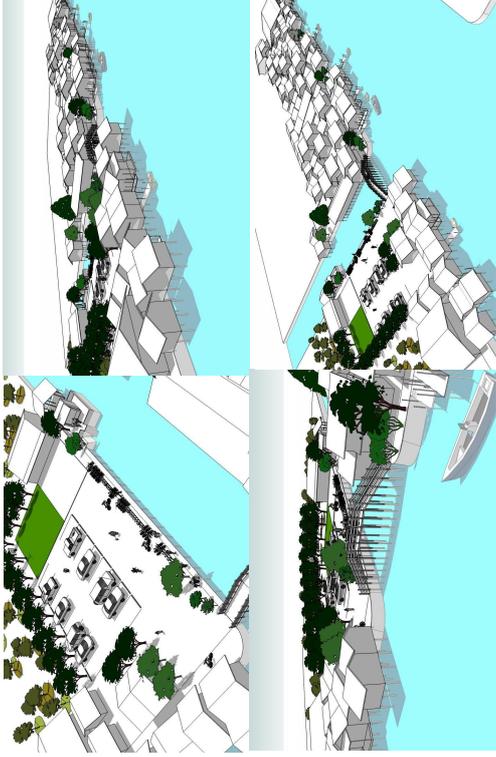
แผนที่แสดงพัฒนาการขยายของพื้นที่เมือง ในแถบรังสิตที่ย้ายออกไปเรื่อยๆ ไม่มีจุดจบ

ด้านหลักกิดการฟื้นฟู คือการปลูกชีวิตของชุมชนให้ฟื้นคืนมีชีวิตชีว ต้องพิจารณาทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ในชุมชนไปพร้อมๆกัน ทั้งการสร้างอาชีพเพื่อสร้างรายได้อันเป็นพื้นฐานของครอบครัวที่มั่นคง ซึ่งมีชีวิตที่มั่นคงความคิดที่สร้างสรรค์ หรือจิตใจที่จะเอาธุระส่วนรวมก็จะตามมา การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในชุมชนตลาดเก่า ก็ให้ประโยชน์ทั้งสองทางทั้งการสร้างสังคมในชุมชนที่มีความเข้าใจในการอนุรักษ์ และการเผยแพร่ให้สังคมภายนอกรู้สึกถึง

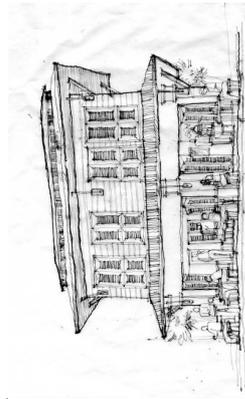
ความสำคัญ และยังช่วยให้สังคมทั้งภายในชุมชน และภายนอกมาร่วมเป็นกำลังที่มั่นคงในการอนุรักษ์ พัฒนาชุมชน ในส่วนการยกระดับคุณค่า เพื่อฟื้นฟูชุมชนนั้นด้านด้านการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนตลาดเก่า นั้น เมื่อมองจากสภาพทางกายภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ที่ตัวชุมชนมีความทรุดโทรม ขาดการบำรุงรักษา ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และข้อมูลที่เป็นจริง ซึ่งจะช่วยสร้างทั้งภาพลักษณ์ และโอกาสในการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชน ที่ชัดเจน อันจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนตลาดเก่า การพัฒนาที่เกิดขึ้นต่อไปต้องมีการบริหารจัดการ การผัง (Planning) อย่างเป็นระบบ ทั้งระบบสาธารณูปโภค ระบบสาธารณสุข การที่รองรับตัวการควบคุมการพัฒนาที่เกิดขึ้น และการรักษาไว้ซึ่งสภาพลักษณะเดิมของชุมชน (Image of City) ในอดีต และพัฒนาแก้ไขให้กลับมาสวยงามดั้งเดิม ความร่วมมือทางวิชาการเป็นเรื่องสำคัญ ในอันที่จะกำหนดว่ารูปแบบใดที่เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชน การบูรณะจะเป็นไปในทิศทางใด รูปแบบใด และหากต้องมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนหนทางใดที่จะกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด และเกิดประโยชน์ต่อชุมชนสูงสุด

ในด้านเศรษฐกิจ และสังคม ถ้าหรับชุมชนตลาดเก่า เดิม การขยายตัวของชุมชนก็สัมพันธ์กับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ แม้แต่ในปัจจุบันการหดตัวของชุมชนก็มีเหตุหลักๆมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ที่ซบเซาลง รายได้ไม่พอรายจ่าย แต่หากมีการนำธุรกิจการค้าที่ส่งเสริม โอกาสทางการทำมาหากิน มาช่วยเพิ่มรายได้ให้เสียออกไปทั้งดูเดครอบครัวได้ ทั้งการช่วยส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อลดรายจ่ายก็ยิ่งช่วยให้ ผู้คนที่เคยย้ายหายไปกลับมาสร้างชีวิตใหม่ที่

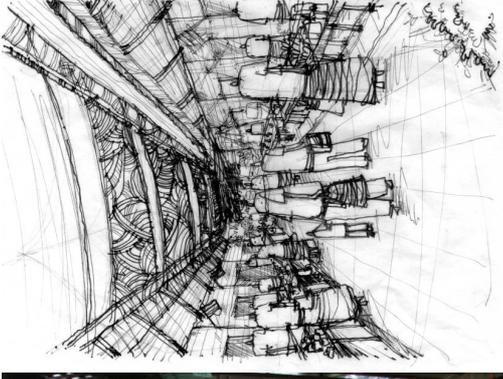
ชุมชน และยังเมื่อปากท้องอิ่มดูแลครอบครัวได้ พละกำลังในการช่วย
ดูแลชุมชนจะยิ่งมีมากขึ้น เกิดเป็นความเข้มแข็งของชุมชนยิ่งขึ้น

แสดงภาพลักษณะผังชุมชนคลอง 3 ริงสิต

ภาพแสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง ศูนย์การเรียนรู้
วิถีชีวิตของชุมชน

ภาพแสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง ทางเดินและ
บรรยากาศภายในตลาด

ในด้านหลักความยั่งยืน การกำหนดทิศทางแห่งความยั่งยืนย่อมมา
จาก การกำหนดทิศทางในการพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับตัวตน
และช่วยแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นในทั้งในภาพเฉพาะ และภาพรวมของพื้นที่
ความยั่งยืนของชุมชน และการท่องเที่ยวตลาดโบราณที่จะเกิดขึ้นนั้น
ถ้าพิจารณาจากเหตุผลข้างต้น ย่อมต้องเกิดจากการรวมตัวเป็นเครือข่าย
ที่รู้ และแบ่งหน้าที่กันทำงาน ไม่ซ้ำซ้อนขัดแย้งกัน เช่น ถ้าย่านชุมชน
ตลาดเก่าทั้งหลายจะวางทิศทางการพัฒนาที่แตกต่างกันบ้างแห่งอาจยึด
หลักอรรถาบายภาพ ชุมชนโบราณที่เหมาะสมกับการถ่ายภาพนิ่งถ่ายละคร และ
การเข้าถึงที่ไม่ไกลจากส่วนกลาง เป็นย่านโบราณที่เปลี่ยนดูแต่สิ่งกันและกัน เช่น
หรือทำกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมแลกเปลี่ยนดูแต่สิ่งกันและกัน เช่น
การแบ่งบทบาทหน้าที่ที่เอื้อต่อกัน ชุมชนโบราณ บางแห่งอาจกำหนดตัว

เป็นศูนย์ข้อมูลประจำท้องถิ่น เป็นชุมชนทางการท่องเที่ยว บางแห่งอาจยึดบทบาทเป็นที่พักเป็นต้นนอน และบางแห่งอาจกำหนดตัวเป็นชุมชนธรรมชาติเป็นที่พักผ่อนของผู้คนที่แสวงหาความอบอุ่นเป็นกันเอง หลายบทบาทเหล่านี้จะช่วยลดปัญหาการแย่งตลาดซึ่งกันและกัน แลมาถึงที่ตามมาจะสร้างความหลากหลายที่มีความเข้มแข็ง มีจุดเด่น ทั้งสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในเชิงพื้นที่ ที่ยึดไปตามกายภาพที่ตั้งที่เกิดขึ้น จุดตัด ตลาด ที่มีลักษณะเดียวกัน หรือในเชิงประเด็นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะคล้ายกัน ทางรูปลักษณะ หรือกิจกรรมที่เป็น หรือในเชิงความสนใจ ความตั้งใจที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาชุมชนเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไปเหล่านี้คือเครือข่ายที่ต้องร่วมมือกันเพื่อความยั่งยืน

สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนจากการศึกษาอีกเรื่องก็คือ ถึงแม้ว่าต้องการที่จะพัฒนาพื้นที่ให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความต้องการถ้าเกิดจากฝ่ายใดเพียงฝ่ายเดียว ก็ไม่สามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาได้ หนทางแห่งความยั่งยืนในด้านนี้มันต้องเกิดจากความร่วมมือของทุกฝ่าย แนวคิด**ทฤษฎีสามเหลี่ยมเมล็ดถั่วเขียว** ที่พูดถึงความร่วมมือสามฝ่ายทั้ง **ภาครัฐ ภาคประชาชน และภาควิชาการ** ถือเป็นแบบอย่างที่ยั่งยืนในการพัฒนาความขัดแย้งทางสื่อสารเพื่อความร่วมมือระหว่างภาครัฐ กับภาคราชการนั้น คงต้องอาศัยภาควิชาการเป็นตัวกลางเพื่อแก้ไข และสร้างภาวะสามผลสถาน ในการทำงานร่วมกันเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ต่อเนื่องและสุดท้ายคือการปลูกฝังจิตสำนึกจิตวิญญาณ รักษาหวงแหน ในชุมชน ที่จะดูแล และร่วมมือกันกำลังในการ

พัฒนาต่อไปอนาคตที่เข้มแข็ง จะเกิดความยั่งยืนนั้นเห็นได้ว่ากรอบแนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูที่เหมาะสมต้องควบคู่ไปกับความยั่งยืนเสมอ การดำเนินการใดๆจึงต้องคิดพิจารณาให้ดี ว่าสิ่งใดคือความยั่งยืนที่มีอยู่และควรรักษาไว้ สิ่งใดหากริเริ่มจะนำความยั่งยืนมาสู่กิจกรรมดำเนินการ แต่หากว่าถึงใจจะทำลายหรือขัดขวางความยั่งยืนของชุมชนของสังคม ก็ควรระวังไว้หรือขจัดนำหน้าให้ดีกว่า สิ่งที่จะได้หรือเสียว่าคุ้มค่ากันหรือไม่ ซึ่งสุดท้ายชีวิตของชุมชน ก็เกิดจากคนในชุมชนที่มีคุณภาพ มีใจเอาธุระเสียสละ และความสามัคคีหมู่เหล่าของผู้คนในชุมชนเป็นสำคัญ

ภาพแสดงลักษณะกายภาพที่เพื่อต่อประโยชน์การถ่ายทำละคร หนึ่ง อีก บทบาทที่สามารถสร้างความยั่งยืนในพื้นที่ได้

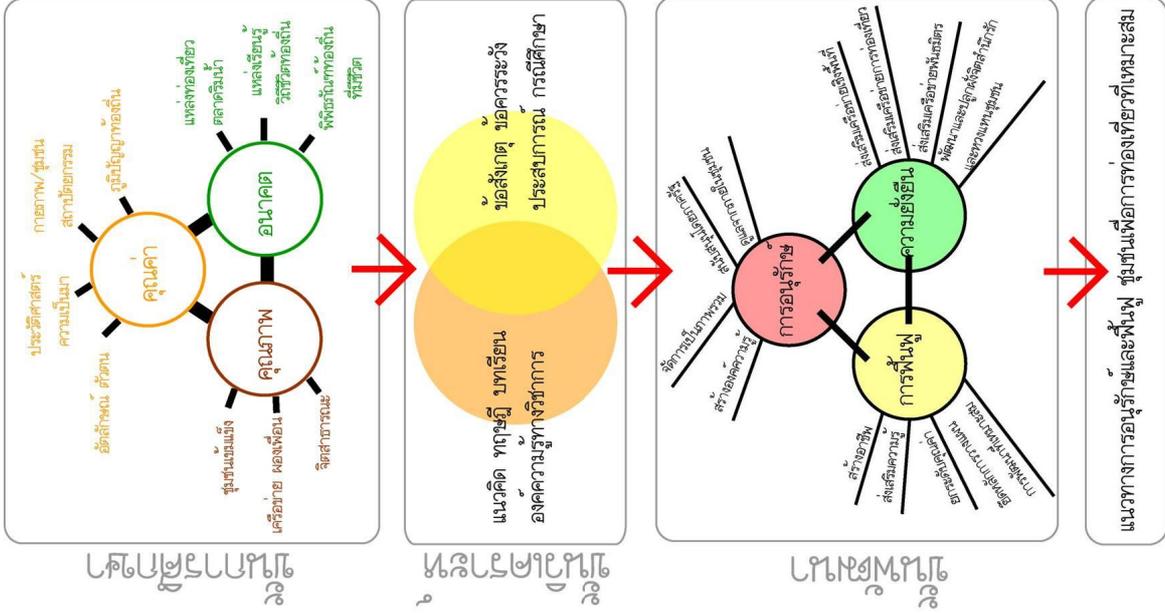
ภาพแสดงลักษณะความร่วมมือในการทำงาน 3 ผลาน ที่เริ่มช่วยคิดคลายปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้น

กระบวนการ ที่ฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนตลาดเก่า เพื่อการท่องเที่ยว

การอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนตลาดเก่า เพื่อการท่องเที่ยว เป็นเหมือนทางออกสำคัญทางหนึ่งในการที่จะรักษา มรดกคุณค่าที่คนรุ่นก่อนทำไว้ เป็นรากฐานของสังคม และเป็นสิ่งกำหนดตัวตนของเรา ซึ่งถึงแม้บางครั้ง จะถูกหลงลืมมองข้ามไป หนทางการท่องเที่ยวที่ผ่านการคิดการจัดการวางแผนที่ดี พิจารณารอบด้านในทุกมิติ ย่อมจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ที่ช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนตลาดเก่า ซึ่งถ้าปล่อยไปนานวันจะยังมีแต่สูญสลายหายไป แนวคิดการอนุรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนาชุมชนตลาดเก่า เพื่อการท่องเที่ยว เริ่มต้นจากการศึกษาที่ต้องมอง และพิจารณาอย่างรอบด้าน ดูถึงคุณค่า เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน คุณภาพผู้คนสังคม และอนาคตการเติบโต ความหวังในการเปลี่ยนแปลง จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ด้วยหลักคิด ทฤษฎี ทางวิชาการ ผสานกับการวิเคราะห์ผ่านตัวอย่าง กรณีศึกษา เพื่อดูถึงโอกาส และข้อควรระวังต่างๆ และสุดท้ายจึงพัฒนาเป็นข้อเสนอแนะ โดยเกิดจากการผสาน การอนุรักษ์ที่ดูถึงตัวตน ความเป็นไปได้ในการจัดดูแล จัดการ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเอง และผู้อื่น การฟื้นฟูที่ต้องดูถึงความเป็นจริงในชีวิต การสร้างแนวร่วมทางความคิด ในการร่วมมือดูแลจัดการ ทั้งการยกระดับคุณค่า เพื่อสร้างทั้งโอกาส และภาพลักษณ์ที่ดีต่ออนาคต โดยทั้งหลายเหล่านี้ก็ต้องผ่านแผน และผังการพัฒนา อย่างเป็นระบบ เพื่อควบคุมการขยายตัวที่จะเกิดขึ้น เป็นไปอย่างเหมาะสม ในเรื่องความยั่งยืน ต้องมองถึงความร่วมมือเป็นเครือข่ายในการที่จะกำหนดตนเอง ไม่ให้ซ้ำซ้อน และสนับสนุนเกื้อกูลกัน ทั้งในมิติของพื้นที่ ประเด็น หรือ ความสนใจ และสุดท้ายในเรื่องของความยั่งยืนต้องเกิดจากการพัฒนาคน

พัฒนาจิตใจ ความคิด ไปพร้อมๆกับการพัฒนาทางกายภาพชุมชน เพื่อที่จะเป็นเกราะป้องกันความเจริญ ความเปลี่ยนแปลงที่จะเข้ามา ไม่ให้ทำลายสังคม ชุมชนลงได้

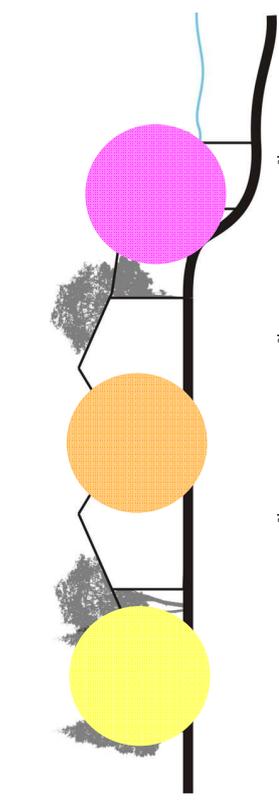
ทั้งหมดนี้คือกระบวนการ ที่นำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชน ที่สามารถนำไปใช้เป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษาวางแผน ใช้กับชุมชนอื่นๆ ในรูปแบบเดียวกัน เพื่อเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการรักษาชุมชน ที่ทรุดโทรมให้ฟื้นฟูขึ้นอย่างยั่งยืน มั่นคง และเหมาะสมกับตัวตนของแต่ละชุมชน...

แผนภูมิแสดงกรอบแนวคิด กระบวนการทำงานเพื่อวางแผนการท่องเที่ยว และฟื้นฟู ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่เหมาะสม

“ร่าง” แผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตลาดเกวียนน้ำในพื้นที่ศึกษา

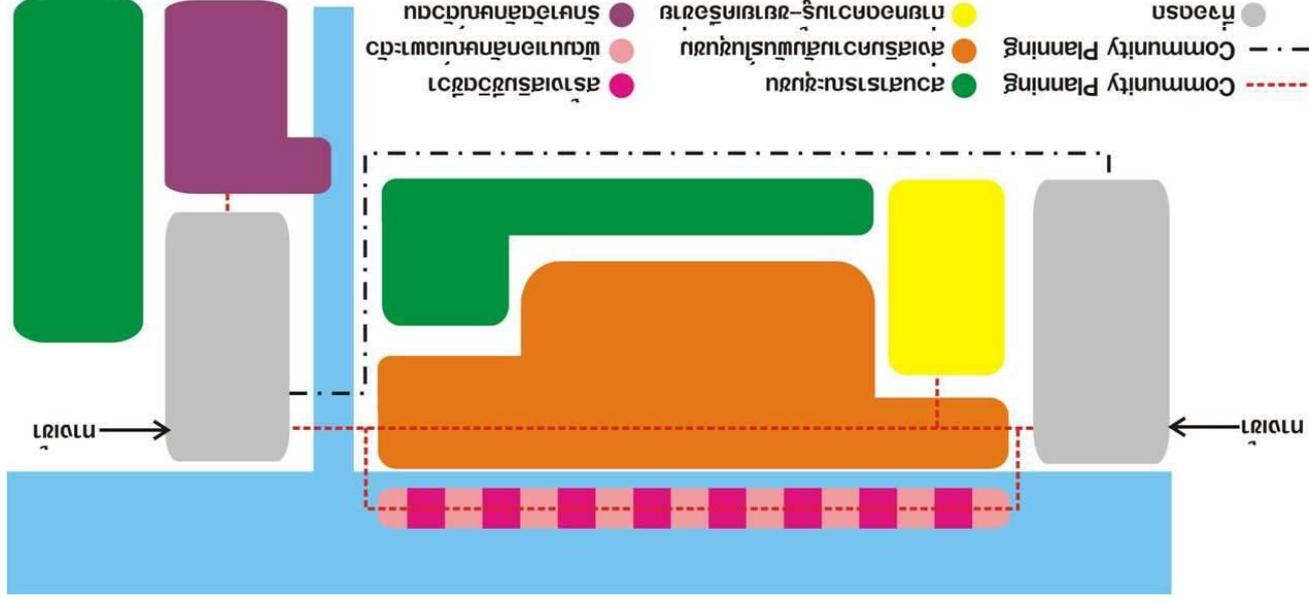
การออกแบบวางผังชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟู เป็นเรื่องละเอียดอ่อนเกี่ยวกับทั้งอนาคต และความยั่งยืนของชุมชน มีแง่มุมให้คิดพิจารณามากมาย เช่น การกันรักษาพื้นที่ชุมชนไว้ ให้การรบกวนจากการพัฒนาเข้าไปถึงน้อยที่สุด เพื่อดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมให้ได้มากที่สุด หรือการจัดการปัญหาเรื่องการสัญจร ระบบสาธารณูปโภค ฯลฯ ที่เป็นเหมือนกรรมเก่าที่ติดไปกับชุมชนริมน้ำเดิม ที่ต้องเจอกับการพัฒนาเมืองสมัยใหม่คนละวัฒนธรรม และสุดท้ายที่การสร้างเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นตัวเอง ควบคู่ไปกับการรักษาความภูมิใจไว้กับการเข้าใจ และความยั่งยืนของอัตลักษณ์ท้องถิ่น นี่เป็นเพียงเบื้องต้นของการคิดให้การออกแบบวางผังเป็นมากกว่าการทำไปตามจินตนาการที่ไม่อาจทำได้ แต่ร่างแผนทั้ง 2 ยังเป็นเพียงการทดลองของคณะผู้วิจัยฝ่ายเดียว ยังขาดทั้งการทบทวน ตรวจสอบความเป็นไปได้ และกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ที่จะยกระดับความสมบูรณ์ขึ้น ฉะนั้นแผนทั้ง 2 นี้จึงเป็นเพียงแบบทดลองที่ต้องการพัฒนาความเป็นไปได้จริงในอนาคตอีก

ภาพแสดงการพิจารณาพื้นที่ทางสัญจร พื้นที่ชุมชน และพื้นที่ศึกษาที่ต้องพิจารณาการแบ่งแยกอาคารรบกวนกัน

1) “ร่าง”แผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตลาดร้อยปี คลอง 3 รางสิต

แนวคิดในการออกแบบจริงเริ่มจากการฟื้นฟูชุมชน ซึ่งเมื่อถึงปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ทั้งด้านคุณภาพชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อม การวางแผนฟื้นฟูชุมชน (Community Planning) เพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านการสาธารณสุข การจัดการทรัพยากรภายใน และภายนอก เรื่อยไปจนถึงการยกระดับคุณภาพทางสุขภาพของชุมชนให้ดีขึ้น เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ฟื้นฟูชีวิตชีวาในชุมชน และสร้างความสะดวกในการเดินทางของคนภายนอก เข้ามาช่วยเหลือเสริมสร้างชีวิตชีวาในชุมชนผ่านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ต้องการพัฒนาเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ที่เป็นที่โดดเด่น ซึ่งจะช่วยให้ด้านรายได้ในชุมชนที่จะเพิ่มขึ้น อีกทั้งเป็นช่องทางในการถ่ายทอดความรู้คุณค่าที่คนนอกมองข้ามไป พาให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการรักษาปกป้องชุมชนเพิ่มขึ้น แต่อีกประเด็นที่สำคัญและจะสัมผัสได้ในการออกแบบคือ **การพัฒนาและรักษาความสัมพันธ์ในชุมชน** ไม่ทำให้การท่องเที่ยวหรือกิจกรรมใหม่ๆ จะเข้ามาไปทำลายหรือรบกวน สังคมเดิม ฉะนั้นในการออกแบบจึงต้องแยกพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัวของชุมชนให้ออกจากกัน ด้านหนึ่งกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวดำเนินไป แต่อีกด้านหนึ่งกิจกรรมที่เคยทำในชุมชนการพูดคุย การดูแลซึ่งกันและกัน ก็ต้องดำเนินไปได้ โดยไม่รบกวนซึ่งกันและกัน ทั้งสร้างสตรัคตuranกิจกรรมใหม่ๆ ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ ในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

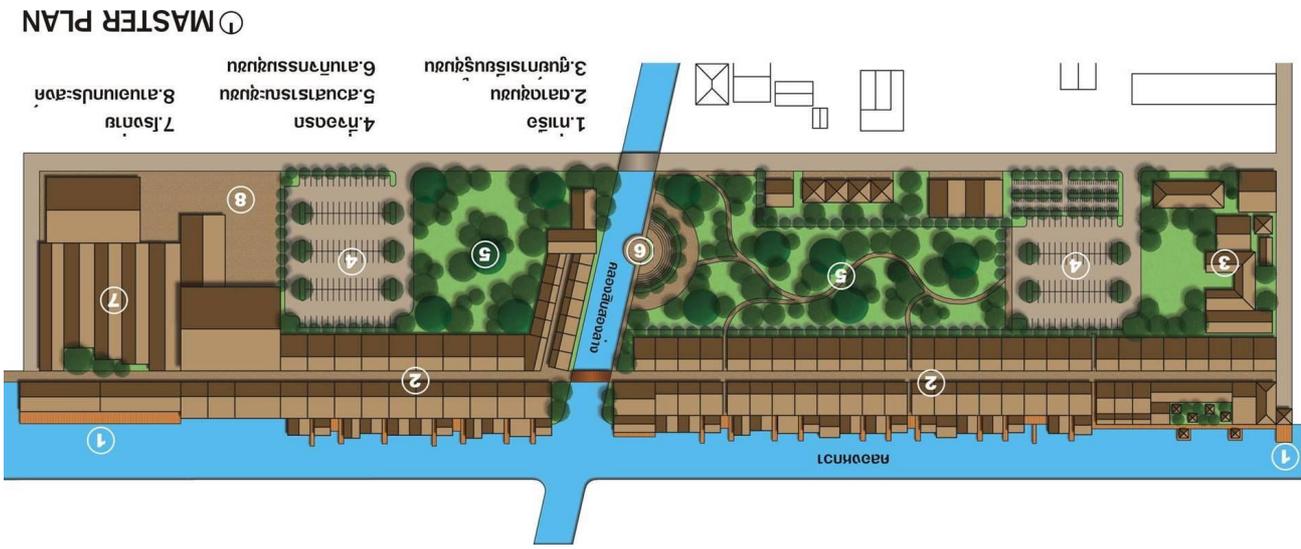

ภาพแสดงผังการออกแบบชุมชนคนคลอง 3 ระบุสัดส่วนแบบแผนอาคารอนุรักษ์ และพื้นที่

2) “ร่าง”แผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนคลอง 12 ถ้ำลูกกา

แนวคิดในการออกแบบ เริ่มจากการฟื้นฟูชุมชน โดยดูถึงปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ทั้งด้านคุณภาพชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชน การวางผังชุมชน (Community Planning) เพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านสาธารณสุข การจัดการต่างๆ ทุกรายใน และภายนอก เรื่อยไปจนถึงการยกระดับคุณภาพทางสุขภาพในชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ฟื้นฟูชีวิตชีวาในชุมชน และสร้างความสะดวกในการดึงดูดคนภายนอกเข้ามา สิ่งที่สำคัญของชุมชนคลอง 12 คือการรักษามรดกที่เคยเป็นมาให้เข้มแข็งชัดเจนขึ้น ซึ่งจะเชื่อมโยงรวมทั้ง การฟื้นฟูอัตลักษณ์ตัวตนของชุมชน ให้เข้มชัดขึ้น ทั้งเป็นจุดแข็งที่จะรับมือกับโอกาสใหม่ๆ ที่เข้ามา จากการท่องเที่ยว การถ่ายทำละคร

ภาพแสดงผังการออกแบบชุมชนคลอง 12 ลู่คูตามแนวคลองการอนุรักษ์และฟื้นฟู

แผนภูมิแสดงกลุ่มการใช้ประโยชน์พื้นที่ (Zoning) การออกแบบชุมชนคลอง 12 ลู่คูตาม

